

תוכן הגיליון

7	סקירת המאמרים.....
13	דברי פתיחה.....

שער א - האגדה כצוהר לעולם הערכים והאמונות של חז"ל

רוני רדמן

19	עצי שיטים עומדים – חג הסוכות כמחבר בין שמים וארץ.....
	הרב דוד ביגמן
35	מעולם לא ירדה שכונה למטה – מגע בין שמים וארץ – הייתכן?.....
	הרב שאול וידר
41	מה מוסיפה התוספתא? – שילובם של דברי אגדה מהתוספתא בסוגיות הבבלי במסכת סוכה.....
	אריאל מואב
57	מי שפך למי? – עיון בסוגיה החותמת את פרק ב במסכת סוכה.....

שער ב - המשנה כאגדה

הרב דוב ברקוביץ

85	לולב הגזול – ומלאה הארץ דעה – מבנה פרק ג במשנה סוכה.....
	הרב אוריאל עיטם
105	סוד ארבעת המינים הנטוע במשנה – עבודת התיקון שבמצות ארבעת המינים.....
	הרב יצחק בן-פזי
119	סוד המשנה בעריכתה – מבנה פרק ד במשנה סוכה.....
	הראל מוטרן
127	מסורת ופסיקה בהלכות ישיבה בסוכה – מבנה פרק ב במשנה סוכה.....

שער ג - האגדה שבהלכה

הרב דוד אסולין

137	בסוכות תשבו שבעת ימים – מהותה של הסוכה במשנת רבי אליעזר.....
	הרב ד"ר יהודה ברנדס
151	הסוכה – מבנה ומשמעות – עיון בסוגיית הפתיחה של מסכת סוכה.....
	הרב ישראל סמט
163	ואגודתו על ארץ יסדה – משמעותו של אגד הלולב.....
	אלעד הירשטל
183	אז ירננו עצי היער – משמעותם של נענועי הלולב.....

רשימת המשתתפים בגיליון זה (לפי סדר א"ב):

הרב דוד אסולין, ראש ישיבת ההסדר "אהבת ישראל" בנתיבות.
הרב דוד ביגמן, ראש ישיבת הקיבוץ הדתי במעלה גלבוע.
הרב יצחק בן-פזי, ראש ישיבת ההסדר אמי"ת בעפולה.
הרב ד"ר יהודה ברנדס, ראש בית המדרש ב'בית מורשה' בירושלים.
הרב דוב ברקוביץ, ראש "בית אב", בית מדרש ליצירה והתחדשות בתורה.
אלעד הירשטל, בוגר הישיבה.
הרב שאול וידר, ר"מ ב"מדרשת לינדנבאום" וב"ישיבת ההסדר "מחניים" בגוש עציון.
אריאל מואב, בוגר הישיבה.
הראל מוטרו, בוגר הישיבה.
הרב ד"ר עודד ישראלי, ישיבת ההסדר "אהבת ישראל" בנתיבות ואוניברסיטת בן-גוריון.
הרב ישראל סמט, רב הגרעין התורני בלוד וראש בית המדרש "אשכולות".
הרב אוריאל עיטם, ר"מ בישיבת ההסדר בירוחם.
רוני רדמן, ירושלים.

סקירת המאמרים

הגיליון השלישי של כתב העת 'אסופות' עוסק במבחר סוגיות ממסכת סוכה, חלקן סוגיות אגדה מובהקות, וחלקן סוגיות הלכתיות שבהן מופיעה תשתית רעיונית-אגדתית ברורה. ישנו חידוש בגיליון זה, שבו יש עיסוק נרחב במשנה ובמשמעות הרעיונית הטמונה במבנה שלה ובתוכנה.

הגיליון נפתח ב"דברי פתיחה" מאת הרב עוודד ישראלי. הרב עוודד עומד על חשיבותה של מסכת סוכה במארג הכולל של סדר מועד, ובעיקר במה שעולה מן האגדה שבה, אגדה השלוכה יחד עם ההלכה. הוא עומד על כך שהמסכת מרבה לעסוק ב'מקומו' של האדם, הן דרך העיסוק הנרחב בסוכה וגדריה, הן בפירוט הרב של שמחת בית השואבה, שמחה הקשורה קשר הדוק למקום המקדש. למעשה, מצוות חג הסוכות הנידונות במסכת – מצות ישיבה בסוכה ומצות ארבעת המינים – מעלות בפנינו את האידיאל של העלאת חיי החולין לקדושה והפיכת רשותו הפרטית של היהודי, 'מקומו', למקום השראת השכינה. מגמה זו באה לידי ביטוי בהימצאותו של המקדש, הן במפורש הן ברמז, בהרבה מסוגיות המסכת ובהקשרים שונים. הרב עוודד מסיים בהשוואה שהוא עורך בין 'הבאת' המקדש אל החיים הפרטיים לבין כניסתה של האגדה לתוך עולמה של ההלכה, כשבשני המישורים מדובר על הכנסת הממד האישי-הפרטי של עבודת ה' לתוך המסגרת הכללית, הגדולה והמחייבת. בגיליון עצמו שלושה שערים: **שער א** – האגדה כצוהר לעולם הערכים והאמונות של חז"ל; **שער ב** – המשנה כאגדה; **שער ג** – האגדה שבהלכה.

שער א – האגדה כצוהר לעולם הערכים והאמונות של חז"ל, פותח במאמרו של רוני רדמן, "עצי שיטים עומדים – חג הסוכות כמחבר בין שמים וארץ". במאמר זה מנתח רוני סוגיית אגדה בפרק החמישי במסכת. סוגיה זו פותחת במימרא המתארת את נטילת ארבעת המינים כהקדמת קרבן, ממשיכה בהדרגה לעשות "איסור לחג באכילה ושתייה", ממשיכה בשלוש דרשות על הפסוק "עצי שיטים עומדים" ומסיימת בדמותם של רשב"י ובנו, שהם מבני עלייה המועטים המסוגלים לפטור את העולם מן הדין. רוני מסביר את ההשתלשלות הרעיונית של הסוגיה, והוא טוען כי חג הסוכות כפי שעולה מסוגיה זו – שניתן לומר כי היא מתמצת את מהותה של המסכת בכמה מימרות – הוא חג שנועד לחבר את האדם, על טבעיותו וארציותו, אל המקומות הגבוהים של קרבת א-לוהים וגילוי שכינה. כאשר אדם יודע לחיות בעולם הארצי כפי שהוא – "לקיים את המצוות דרך גדילתן", ועם זאת הוא שואף למקומות הגבוהים הללו, אזי הוא מסוגל להיות מאותם "בני עלייה" הפוטרם את כל העולם מהדין.

במאמרו, "מעולם לא ירדה שכינה למטה – מגע בין שמים וארץ - הייתכן?", דן הרב דוד ביגמן בסוגיה ברך ה, המגיעה דרך שאלת מקורו של דין הגובה המינימלי של סוכה, עשרה טפחים, לעיסוק בשאלת החיבור והמגע בין השמים לארץ, בין א-לוהים ואדם. הרב ביגמן טוען, שמחד בולט הקישור של הסוגיה להשראת השכינה, וכך היא משתלבת במגמה הכללית של המסכת, הרואה את הסוכה כמקדש, וכמו שאכן נלמד דין עשרה

טפחים מגובה ארון הברית עם הכפורת; אך מאידך, הסוגיה טורחת כל העת להגן על שיטתו של רבי יוסי, הסובר ש"לא ירדה שכינה למטה מעשרה". קביעה זו של רבי יוסי, המותקפת ע"י הגמרא אך מתורצת בכל מהלך הסוגיה, מעמידה הפרדה ברורה ובלתי ניתנת לגישור בין האנושי לא-לוהי. תובנה זו, של קרבת השכינה אל האדם מחד, אך היותה בלתי ניתנת למגע ממשי אתה מאידך – משפיעה על החוויה הדתית והשפה הדתית שלנו כבני אדם.

הרב שאול וידר במאמרו, "מה מוסיפה התוספתא? – שילובם של דברי אגדה מהתוספתא בסוגיות הבבלי במסכת סוכה", דן בשתי סוגיות במסכת שבהן משולבים דברי אגדה מהתוספתא, והוא מראה את התפקיד המיוחד של אגדות אלו במארג של אותן סוגיות. בסוגיה הראשונה, המתייחסת לירידת גשמים בחג כסימן קללה משמים, שילבה הגמרא את דברי התוספתא על "סימני קללה" נוספים המודיעים לאדם ולחברה שמעשיהם אינם רצויים לפני הקב"ה. לאחר מכן הביאה הגמרא ברייתא ממסכת דרך ארץ, שבה מובאים חטאים, בעיקרם של "בין אדם לחברו", המהווים את הגורמים לכל מיני פורענויות. כך מוליכה הגמרא את העיסוק במצב של ירידת גשמים בזמן ישיבה בסוכה, מעיסוק הלכתי גרידא, של השלב שבו ניתן לעזוב את הסוכה ולחזור לתוך הבית, אל עיסוק רוחני-מהותי שדן בגורמים לאותו מצב ובתיקון הנדרש. בסוגיה השנייה, המתייחסת לתיאור השמחה במקדש בימי החג, הביאה הגמרא את דברי התוספתא על דברי הזקנים שנאמרו בפני העם במהלך החגיגות. הגמרא, בעקבות התוספתא, מטעינה את השמחה 'הטכנית' של כלי נגינה וריקודים במשמעות עמוקה של תודעת העמידה לפני ה', בפרט בעת העלייה לרגל למקום השכינה.

השער נחתם במאמרו של **אריאל מואב, "מי שפך למי? – עיון בסוגיה החותמת את פרק ב במסכת סוכה".** אריאל מנתח את כלל הסוגיה האחרונה בפרק ב, החל מהמשנה, דרך החלק ההלכתי בסוגיה, וכלה בדברי האגדה החותמים אותה. טענתו המרכזית של אריאל, היא שמהלך הסוגיה כולו סובב סביב המושגים "קבע" ו"עראי", כאשר החלק ההלכתי של הסוגיה מפרט את התממשות המושג של ישיבת "קבע" בסוכה בפרטי ההלכות, ואילו החלק האגדתי שבה מעמיד דגמים שונים של "עראי" ושל "קבע" באשר ליחסו של א-לוהים לבני האדם בעולמו. חלקה האגדתי של הסוגיה מקביל לכמה הלכות המופיעות בתוספתא סוכה פרק ב, ואריאל מנתח את ההבדלים המבניים, הלשוניים והתוכניים בין שני המקורות. מאמר זה מהווה השלמה למאמרו של הרב שאול וידר, שדן באופן כללי בשילוב ברייתות מן התוספתא בתוך מארג הסוגיה הבבלי במסכת סוכה.

שער ב – המשנה כאגדה, פותח במאמרו של הרב דוב ברקוביץ, "לולב הגזול – ומלאה הארץ דעה – מבנה פרק ג במשנה סוכה". במאמר זה פורס הרב דוב את היריעה הרחבה של התבוננות במשנה עצמה ככלי ללימוד תובנות הנוגעות בעומק המשמעות של מצות ארבעת המינים. ראשית, הוא מעמיד אותנו על היות פרק ג – העוסק במצות ארבעת המינים – נתון בתווך בין הפרקים הדנים בסוכה לבין אלו הדנים בקיום מצוות החג בבית המקדש, ועל המשמעות הנגזרת מכך. לאחר מכן, ישנו ניתוח של פרק ג עצמו, המחלק את הפרק לשני חלקים – יחידת 'החפצא' ויחידת 'הגברא'. בתוך החלוקה הזו ניתן לראות את הדגש ששם רבי, עורך המשנה, על יסוד הדעת שבאדם, ועל היות יסוד זה שפת התשתית של מצות ארבעת המינים ושל פרק ג הדן בהלכותיהם. תוך כדי כך, מתבררים טעמיהם של

פסולי "גזול" ו"שאל", תוך עמידה על ההבדלים בין המקורות השונים ביחס לכך. המאמר מסתיים בהבאת הדימויים השונים של ארבעת המינים, בספר הזוהר ובמדרש ויקרא רבה, המתקשרים לתובנות היסוד העולות מן המאמר.

מאמר נוסף המתייחס למבנה של פרק ג, ומהווה השלמה למאמר הקודם, הוא מאמרו של הרב אוריאל עיטם, "סוד ארבעת המינים הנטוע במשנה – עבודת התיקון שבמצות ארבעת המינים". הרב עיטם עומד על כך שצורת סידור המשניות בחלקו הראשון של הפרק מהווה תשקיף לקיום המצוה בפועל והוא עומד על המשמעות הנובעת מכך: החיבור בין העץ, התהליך, לבין הפרי, התוצאה, כאשר מרכז הכובד נמצא בתהליך. הרב עיטם מקשר בין מצות ארבעת המינים לבין סיפור גן עדן וחטא אדם הראשון, והוא טוען שהחיבור שאנו עושים בין 'העץ', על כל חלקיו (הלולב ומיניו) לבין 'הפרי' (האתרוג) מהווה תיקון לאותו חטא. לעומת אדם וחוה, שניתקו בין העץ לבין הפרי והתמקדו בתאוה ובהנאה החיצונית שיש בפרי, אנו מחברים בין העץ והפרי, ובכך אנו רואים את כל חלקי העץ כישות אחת, המביעה את החיות הא-לוהית באופן מלא. בכך יש תיקון גם לחטא הארץ שבמקום להצמיח "עץ פרי עושה פרי", שינתה והצמיחה "עץ עושה פרי". כך, הופכת מצות ארבעת המינים ממצוה 'חקלאית' של שמחה ביבולי השנה שחלפה ותפילה לעתיד, למצוה הנוגעת לשורשי ההווה ומשנה את יחסו של האדם לחיות הא-לוהית שבבריאה.

במאמרו, "סוד המשנה בעריכתה – מבנה פרק ד במשנה סוכה". הרב יצחק בן-פז, כקודמו הרב ברוקביץ, פותח בכך שמבנה המשנה אינו 'טכני', אלא טומן בחובו משמעויות עומק הניתנות לדלייה ע"י ניתוח ספרותי של הפרק (והמסכת). הוא עומד על כך שפרק ד במשנה, שבחלקו הגדול הנו תיאורי, מהווה פולמוס עם התפיסה הצדוקית ביחס לתורה שבעל פה ולסמכות החכמים. בפרק זה נידונים מנהגים שנהגו במקדש (ניסוך המים, ערבה) שאינם נזכרים במקרא, מנהגים שהיוו סלע מחלוקת בין הפרושים-החכמים לבין הצדוקים-הבייתוסים, שכפרו בתורה שבעל פה ובסמכותם של חז"ל. במרכז הפרק מתואר קיום אותן 'מצוות' דווקא בשבת, תוך שמירה על איסורי השבת, זאת בכדי ללמד על כוחם של חכמים ועל מעמדה של התורה שבעל פה, האנושית והמחדשת, המאפשרת לקיים את מנהגם של ישראל גם בשבת. בכך, התורה שבעל פה, המוסיפה והולכת מתוך המאמץ האנושי בלימוד התורה, מהווה השלמה לתורה שבכתב, הא-לוהית.

השער נחתם במאמרו של הרב מוטרו, "מסורת ופסיקה בהלכות ישיבה בסוכה – מבנה פרק ב במשנה סוכה", המנתח את מבנה פרק ב במשנה. הרב עומד על כך שבפרק זה יש ריבוי של סיפורי מעשה, והוא עומד על כמה נקודות חשובות העולות מניתוחם. בחלקם הגדול נמצאות דמויות של 'זקנים' והכרונולוגיה של החכמים המוזכרים בהם היא בסדר הפוך. מכך עולה התובנה שהמשנה רואה במצות הישיבה בסוכה (נושא הפרק) עניין שקשור קשר הדוק למסורת הדורות הקודמים, שמהם יש לשאוב את הדרכים לקיום המצוה. תובנה זו מקבלת חיזוק מדרכו של רבי אליעזר, המתוארת בברייטא המובאת בגמרא בפרק זה, "שלא אמר דבר שלא שמע מפי רבו". מאידך, ביחס לכל אחד מחלקי המצוה (שינה, אכילה, ישיבה) מובאים שני סיפורי מעשה, כאשר אחד מהם תומך בהלכה שנאמרה במשנה והשני מנוגד לה וסותר אותה. מכאן עולה תמונה מבלבלת, המקשה על הכרעה מעשית בפרטי קיום המצוה. לבסוף, טוען הרב, כי צורה זו של הפרק העוסק במצות הישיבה נובעת מאופייה של המצוה, שאינה יכולה להתקיים ע"י כללים ברורים.

מצוה זו – "תשבו כעין תדורו" – תלויה באורח חייו של כל אחד ואחד ובמנהגו בביתו, ועל כן יש פנייה אל המסורת בכדי לקיימה באופן מלא.

שער ג – האגדה שבהלכה, פותח במאמרו של הרב דוד אסולין, "בסוכות תשבו שבעת ימים – מהותה של הסוכה במשנת רבי אליעזר". המאמר דן בהלכותיו של רבי אליעזר ביחס לקיום מצות סוכה, והוא מראה כי לרבי אליעזר ישנה שיטה עקבית בהבנת הסוכה ומצות הישיבה בה. רבי אליעזר רואה את הסוכה כדירת קבע, והוא מחייב שכל אדם ישב בסוכה משלו, שהוכנה מבעוד מועד ולא תוך כדי החג, ועליו להישאר בה למשך כל ימי החג ולא לעבור לסוכות אחרות, אף לא לשם קבלת פני רבו! כמו כן, ישנה חובת שתי סעודות בסוכה בכל יום, ורבי אליעזר החמיר על עצמו לחזור לישון בסוכה אף כאשר ירד גשם במהלך הלילה, מצב שבו אדם פטור מלחזור לסוכה. הרב דוד מקשר למחלוקות רבי אליעזר עם חכמים את מחלוקתו עם רבי יהושע לגבי הזכרת הגשמים במהלך חג סוכות. רבי אליעזר, שלא כרבי יהושע, סובר שבסוכות עלינו להזכיר את הגשמים שזו עונתם, למרות שהם מהווים סימן קללה בחג, והוא מוכן להכיל את הסתירה בין הדברים, זאת כפי שהסוכה משלבת הן את הממד החומרי, "פסולת גורן ויקב", הן את הממד הרוחני. כל זאת מפני שרבי אליעזר רואה בסוכה מעין מקדש, מקום מפגש בין השמים לארץ, מקום של השראת שכינה, כמו מה שביטאו ענני הכבוד שליוו את עם ישראל במדבר, שהסוכות מהוות זכר והמשך לכך.

במאמרו **"הסוכה - מבנה ומשמעות – עיון בסוגיית הפתיחה של מסכת סוכה"**, מנתח הרב יהודה ברנדס את הסוגיה הפותחת את המסכת, שדנה בדין הגבלת גובהה של הסוכה לעשרים אמה. סוגיה זו מקבילה לסוגיית הפתיחה של מסכת עירובין, שאף היא דנה בהגבלת גובה קורת המבוי לעשרים אמה. מתוך ההשוואה בין הסוגיות עולה הייחוד של דין זה בסוכה, וכך עוברת הגמרא למחלוקת האמוראים בטעם הדין. מניתוח דבריהם של שלושת האמוראים החולקים עולה כי מחלוקת הטעמים היא מחלוקת על התודעה המתבטאת בישיבה בסוכה – זיכרון הסוכות במדבר המבטאות את השגחת ה' על עמו; חוויית ההסתופפות בצל השכינה; הרגשת ארעיותו של העולם הזה לעומת העולם הבא. מתברר, שאף הלכות שנשנו ע"י האמורא רב שני דורות קודם לאותם אמוראים חולקים, קשורות לאותן תודעות ונובעות מהן. כך, מדיון לכאורה שטחי על דין 'יבש' בהלכות סוכה, עולה דיון עומק שדן במהות המצוה המרכזית בחג סוכות.

הרב ישראל סמט, במאמרו "ואגודתו על ארץ יסדה – משמעותו של אגד הלולב", דן במצוה של איגוד הלולב. חלקו הראשון של המאמר דן במצות אגד הלולב, והוא פותח בהיות הלולב עצמו 'אגוד', כלומר על עליו להיות סגורים ולא פתוחים. לאחר מכן נידונה הדרישה לאגוד את שלושת המינים יחד. איגוד זה מבטא משמעות של אחדות – "לב אחד לאביו שבשמים". הצורך לאגוד את מיני הלולב נלמד מ"אגודת האזוב" שנאמרה בשחיתת קרבן הפסח במצרים. מלימוד זה עולה עניין האחדות של עם ישראל, כמו זו שהיתה ערב היציאה ממצרים. אך לעומת אגודת האזוב שהיתה מורכבת ממין אחד, כאן מדובר בשלב אחר של עם ישראל, שלב שבו כל השבטים והחלקים שבעם, על שונותם וייחודם, מצויים להימצא יחד. דווקא השונות של החלקים השונים היא המאפשרת את הקמת 'ארמונו' של הקב"ה על גבי מצע זה של אחדות. לכך מתחבר חלקו השני של המאמר, הדן במרכזיות הלולב בכלל ארבעת המינים, בפרט לאור ייחודו של האתרוג, המבטא את המין המושלם

והמהודר. הרב סמט טוען, לאור דברי הראשונים, שדווקא הלולב הוא המרכזי מבין ארבעת המינים, כיון שלעומת האתרוג, הנבדל מכולם בשל מעמדו ומדרגתו, הלולב יודע ומסוגל להתחבר לשאר חלקי העם ובכך ליצור אחדות אמתית של עמידה יחד לפני ה'.

הגיליון נחתם במאמרו של **אלעד הירשטל**, "**אז ירננו כל עצי יער – משמעותם של נענועי הלולב**", שכשמו עוסק בסוגיית הנענועים במסגרת מצות ארבעת המינים. המאמר מנתח את הסוגיה הקצרה שדנה בנושא זה, והוא מחלק בין שתי פעולות שנעשות בארבעת המינים, מעבר לעצם המצוה של נטילתם יחד. פעולה אחת היא פעולת ההולכה וההבאה, הנלמדת מהתנופה שישנה בכמה מנחות ועוד קרבנות. לפעולה זו, ביחס למנחת שתי הלחם שבחג השבועות, ניתנים שני טעמים שונים על ידי האמוראים, ואלעד מראה את קישורם של טעמים שונים אלה למצות ארבעת המינים. לאחר מכן, המאמר עובר לעסוק בפעולת הנענוע, פעולה שונה מקודמתה, המבטאת שמחה בברכה הא-לוהית שניתנה לאדם, ובשיאה הנה תנועה נפשית הנכללת בשירת השבח של כלל הבריאה ליוצרה. תנועה זו מתבארת לאור השוואה בין מצות ארבעת המינים לבין העלאת ארון ה' לירושלים בידי דוד, אירוע שבו המשתתפים, ובראשם דוד, ביטאו במעשיהם את המתחולל בנפשם פנימה. לבסוף, אלעד מנתח סיפור אגדה קצר החותם את סוגיית נענועי הלולב, סיפור המבטא את חשיבות אותן פעולות הנלוות לעיקר המצוה מן התורה.